

OM DET SVENSKA SYSTEMET FÖR SPRÅKLIG ÅTERKOPPLING¹

Jens Allwood

Institutionen för lingvistik, Göteborgs universitet

1. Inledning

Det mänskliga språket har länge varit ett objekt för mer eller mindre systematiska studier. Dessa studier, har åtminstone sedan antiken, oftast varit skriftspråksanknutna och normativa. Se Hovdhaugen (1982), Robins (1967) och Linell (1982).

Under 1900-talet har många försök gjorts att göra lingvistiska studier mera deskriptiva och mindre normativa, mera talspråksinriktade och mindre skriftspråksinriktade. Se t ex Bloomfield (1933). Men resultatet har trots ansträngningar i motsatt riktning, oftast blivit en "läpparnas bekännelse". Både den lingvistiska traditionen och de flesta individers egna intuitioner för språk har till största delen utformats i normativt sysslande med skriftspråk. Våra intuitioner om vad som sägs eller kan sägas i olika situationer är därför inte särskilt tillförlitliga.

Förutom traditionens inflytande är talets transienta och interaktiva karaktär anledningar till att det är så svårt att få medvetna och säkra intuitioner om vad vi gör när vi talar med varandra. Man kan här konstatera att den ökande lättillgängligheten av audio- och videoteknik, gärna i digitaliserad, datoriserad form, redan har betytt mycket, och i framtiden troligen kommer att betyda ännu mer för en förbättrad förståelse av skillnader och likheter mellan tal- och skriftspråk, ur såväl deskriptiv som normativ synvinkel.

Ett av mina syften med denna uppsats är därför att peka på ett centralt och systematiskt talspråksfenomen som inte uppmärksammats i traditionell lingvistik (troligen p g a att fenomenet är marginellt i skriftspråk). Detta fenomen kommer att benämnas språklig återkoppling

Mitt andra syfte är helt enkelt att ge en introduktion till det svenska systemet för språklig återkoppling. Först ges en allmän karakteristik av begreppet språklig återkoppling". Därefter beskrivs några av de fonologiska, morfologiska och syntaktiska huvuddragen i det svenska systemet. Till sist diskuteras uttryckens funktion och olika typer av kontextuella begränsningar på uttryckens användning.

2. Bakgrund

Termen återkoppling (eng. feedback) har sin upprinnelse i cybernetik och ingenjörsvetenskap, (se t ex Wiener 1948). Den används där helt enkelt för att beteckna processer genom vilka en styrenhet hålls informerad om effekterna och konsekvenserna av de åtgärder enheten vidtar. En första allmän tillämpning av begreppet återkoppling på kommunikation gjordes av Gregory Bateson, se Bateson (1972), medan den relativt specifika användning av begreppet som åsyftas i denna uppsats återfinnes t ex i Allwood (1979) och Severinson-Eklundh (1986).

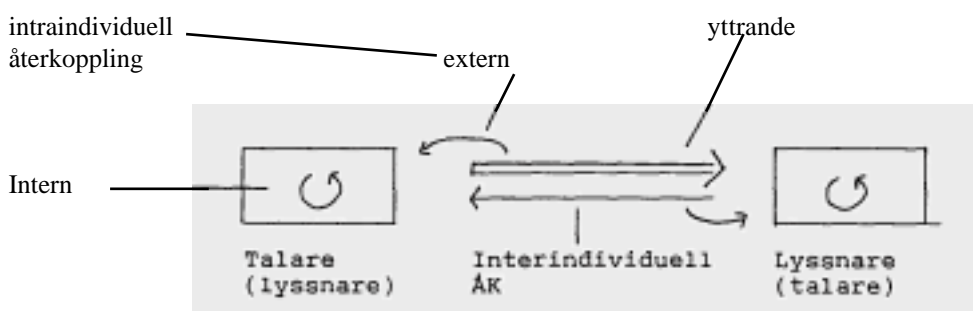
Att termen återkoppling är ny i lingvistiska sammanhang innebär emellertid inte att de fenomen som refereras till med denna etikett aldrig har studerats av lingvister. Den mest traditionella rubriken för att beskriva en del av de fenomen som kommer att diskuteras är interjektion en grammatisk term som använts för att beteckna ord som uttrycker känslor och som ofta används utan fast integrering i en skriftlig satsstruktur. Inom ramen för modernare studier av språklig kommunikation har en del av de fenomen vi skall diskutera benämns med termer som signals of continued attention Fries (1952), backchannelling (återkoppling när man inte har ordet) Yngve (1970), acknowledgers Allwood (1976), responsord Anward (1986), change of state tokens Heritage (1984) och reactives Hellberg (1985). Flera forskare, t ex James (1972) och Ehlich (1986) har fortsatt använda termen interjektion för åtminstone en delmängd av de fenomen vi skall studera nedan.

3. Språklig kommunikativ återkoppling

3.1 Introduktion

Låt mig nu kortfattat försöka karakterisera begreppet "språklig återkoppling". En utgångspunkt för karakteriseringen ges av nedanstående figur 1:

Figur 1 Återkopplingsprocesser i kommunikation

Figuren visar schematiskt 2 huvudtyper av återkoppling som förekommer i språklig kommunikation:

- (i) Intra-individuell återkoppling (IÅK)
- (ii) Interindividuell återkoppling (ÅK)

IÅK utgörs av de processer med hjälp av vilka individen på egen hand skaffar sig information om och reglerar sitt kommunikativa beteende. En möjlig indelning av dessa processer utgår från att vissa av dem är inre, t ex den återkoppling som under talproduktionen troligtvis äger rum mellan motorbark och associationsbark i varje talarers hjärna, medan andra är yttre, dvs åtminstone delvis observerbara av andra än individen själv, t ex den återkoppling som äger rum genom att vi under talproduktionen hör och därmed kan reglera vårt eget tal.

3.2 Återkopplingens funktioner och uttrycksmedel

Huvudämnet för denna uppsats är emellertid inte IÅK utan interindividuell återkoppling. Med språklig (interindividuell) återkoppling avses de processer som gör det möjligt för deltagarna i ett samtal att med språkliga medel framkalla och g varandra information om upprätthållandet av ett antal kommunikativa basfunktioner. Närmare bestämt är jag ute efter vad man skulle kunna kalla "språklig återkoppling i snäv bemärkelse", d v s de språkliga uttryck och mekanismer som regelbundet och konventionellt utnyttjas för att framkalla eller ge information beträffande följande basfunktioner:

- A. Kontakt + fortsatt interaktion: Information avseende huruvida kommunikationen skall fortsättas. En del av denna information har direkta effekter på det s k turtagande systemet. Se Sacks, Schegloff & Jefferson (1974).
- B. Perception: Information gällande huruvida det som kommuniceras uppfattas eller ej.
- C. Förståelse: Information gällande huruvida det som kommuniceras förstås eller ej.
- D. Attitydmässiga reaktioner: Information gällande de känslor och attityder som det som kommuniceras väcker hos deltagarna i samtalet.

De kommunikativa uttrycksmedel som regelbundet och konventionellt används för återkoppling är huvudsakligen följande:

1. Tystnad (ingen åtbörd)
2. Kroppssignaler
3. Fonologiska operationer
4. Morfologi (lexikon)
5. Prosodi
6. Syntax

Resultatet av en kombination mellan återkopplingsfunktionerna och återkopplingens uttrycksmedel blir att de flesta återkopplingsuttryck är "flerdimensionella, d v s flera innehålls-och uttrycksdrag kombineras normalt i ett återkopplingsuttryck.

3.3 Länkningsmekanismer

En beskrivning av återkopplingens basfunktioner och huvudsakliga uttrycksmedel blir emellertid otillräcklig. För att göra rättvisa åt såväl uttryck som funktioner bör den också inkludera en beskrivning av de mekanismer genom vilka återkopplingen länkas till föregående diskurs eller till omgivande verksamhet.

Några av de viktigaste av dessa länkningsmekanismer är:

1. Närhet
2. Likhet (+ närhet) t ex repetition
3. Upprätthållande av referens med presupposition om kändhet genom (i) abstraktion (anatorisk länkning) och (ii) abstraktion + talsituationsberoende - ofta perspektivbyte (deiktisk länkning)
4. Ämnes- eller syftesrelevans

Uttrycksmedel och länkningsmekanismer kan kombineras på följande vis:

1. Paus + närhet
2. Kroppssignal + närhet (t ex affirmativ nick) och/eller likhet (t ex affirmativ imitation)
3. Morfem + närhet (t ex ja) och/eller likhet (t ex affirmativ repetition). Härtill kommer modifikationer av ÅK morfem och repetitioner som kan göras med hjälp av fonologiska/morfologiska operationer och prosodi t ex jaha eller jaa
4. Fras + närhet och likhet leder till återkoppling som kan länkas med hjälp av anator, deixis, annan samreferens eller ämnes/syfteskongruens (relevans).
5. Därutöver kan kombinationer bildas av (i) ett eller flera element inom kategorierna 2, 3 och 4 och (ii) ett eller flera element från kategorierna 1-4.

3.4 Ett exempel

För att förstå hur uttrycksmedel, länkningsmekanismer och funktioner samverkar i återkoppling studerar vi följande exempel, där A:s yttranden illustrerar olika möjligheter till återkoppling.

Exempel 1 Återkoppling uttryck funktion och länkning

(k=kontakt, p=perception, f=förståelse, a=acceptans, ?=ovisst om funktion föreligger, +=funktion föreligger potentiellt).

A: Fiat är en bra bil

Uttrycksmedel	Länkningsmekanism	ÅK-funktion
B: tystnad	närhet	?k, ?p, ?f, ?a
B: nick(kropp)	närhet	+k, +p, +f, +a
B: ja (morfologi)	närhet	+k, +p, +f, +a
B: jaa (morfologi/ prosodi)	närhet	+k, +p, +f, (a) (med tvekan)
B: bra (morfologi)	närh.+ likh.(rep)	+k, +p, ?f, ?a
B: ja det är den (morfologi/ syntax)	närhet + rep (är) +deikt.(är)/anafor. (det, den) länkning	+k, +p, +f, +a
B: jaja men * (morfologi, syntax, (idiom))	närhet	+k, +p, +f, (+a) (med entusiasm)
B: ja det är den ja (morfologi, syntax)	närhet + rep.(är) +deiktisk(är) länkning - anaforisk (det, den) länkning	+k, +p, +f, +a +påminnelse

*) Kan också betraktas som ett ord: jajamen.

Utöver de ovan återgivna 7 exemplen på möjligheter att variera uttryck, funktion och länkning finns i svenskan flera andra sätt. Särskilt vill jag peka på möjligheterna att med hjälp av syntaktiska transformationer fokusera, kontrastera eller ge uttryck åt attityder till delar av föregående yttrande, t ex Ja Fiat ja ja det är just vad den är etc.

4. Det svenska systemet för återkoppling morfologi och syntax

4.1 Introduktion

Efter att i föregående avsnitt allmänt ha karakteriserat språklig återkoppling skall jag nu kortfattat introducera några av de morfologiska och syntaktiska drag som är utmärkande för just det svenska systemet för återkoppling.

4.2 Framkallande och givande av återkoppling primära och sekundära enkla morfem

Som framgått ovan, innefattar uttryck för återkoppling. både återkopplingsgivare (ÅKG) och återkopplingsframkallare (AKF). För enkla ÅKG har jag dessutom gjort en distinktion mellan "Primära och sekundära enkla morfem". Skillnaden mellan de två typerna är egentligen en gradskillnad. De primära morfemen (ARM) används i huvudsak för att uttrycka de kommunikativa basfunktionerna och kan ej användas predikativt, attributivt eller adverbialt. (Vi undantar här metalingvistiska användningar av typen "ett jasvar".) De sekundära morfemen uttrycker utöver de

kommunikativa basfunktionerna ytterligare specifika funktioner och kan ofta användas predikativt, attributivt eller adverbialt. Att distinktionen egentligen är en gradskillnad avspeglas emellertid i det faktum att jag nedan avstått från att tillämpa den på AKF och att klassificeringen av ÅKG i vissa fall kan tyckas arbiträr. Vidare bör framhållas att det fortfarande är oklart i vad mån, vad jag här kallat återkopplingsmorfem är morfem i den traditionella bemärkelsen av minsta betydelsebärande enheter med distinktiva betydelser. I många fall är det inte så lätt att avgöra om det med nuvarande semantisk-pragmatiska begreppsapparat går att associera en distinkt betydelse med alla de enheter som går att särskilja på uttrycksplanet. I vissa fall verkar det snarare som vi har att göra med någon sorts mera kontinuerlig betydelsevariation. Detta intryck förstärks av den viktiga roll prosodisk modifiering av återkopplingsuttrycken spelar.

Nedan kommer jag nu att illustrera dessa distinktioner samt begreppet IAK. Beträffande de exempel som ges kan genomgående sägas att ambitionen varit att exemplifiera snarare än att åstadkomma en uttömmande listning. (I exemplen nedan anger z lång vokal, förlängning. Dubbla hakparenteser [] används för att markera ett slutet a-ljud [a], medan α och oe utan dubbla hakparenteser används för att markera de öppna varianterna av a och ö. a utan hakparenteser tolkas överallt annars i enlighet med de normala grafofonetiska konventionerna för svenska).

- A.1. Primära enkla återkopplingsgivare: [Ja], jα:, nä:, nej, jo:, [nja], njα, m:, n:, e, ä:, ö, oe:, okej.
- A.2. Sekundära enkla återkopplingsgivare: [aj], [ah], fy, [oa], oj, usch, o, å, (tungsmack), (harkling), just, visst, säkert, precis, aldrig, bra, gärna.
- B. Enkla återkopplingsframkallare: [ha], [va], eller, väl, [la], vem, vad, hur, när, var, vilken, nå, begrips, uppfattat, ju, där ju fungerar framkallande indirekt genom att hävda samförstånd snarare än att efterfråga det. Se även Aijmer (1977).

Det finns också morfem för intraindividuell återkoppling (IÅK):

- C. Enkla morfem för intraindividuell återkoppling a, e, mm, hm, ä, öh, öm.

4.3 Fonologiska och inorologiska operationer

Det grundläggande förrådet av enkla morfem kan utvidgas genom användning av prosodiska, segmentellt fonologiska och morfologiska operationer.

A. Prosodi

Varje enkelt morfem kan i basform eller i fonologiskt/morfologiskt utvidgad form (se nedan) ges prosodisk modifikation. Härvid kommer såväl röstkvalitet som grundtonsförlopp in i bilden. Den prosodiska modifikationen utnyttjas framförallt för att koppla attitydmässiga och känslomässiga reaktioner till informationen om de kommunikativa basfunktionerna. Preliminära studier visar att åtminstone ett 10-tal olika attityder kan prosodiskt urskiljas i samband med återkoppling (Allwood ins). Prosodisk modifikation utnyttjas också för att göra repeterade ord eller

återkopplingsgivare som mm, ha eller visst till återkopplingsframkallare. Denna funktion tycks emellertid i svenskan ha en mindre roll än i språk som t ex tyska, franska eller holländska.

B. Segmentell fonologi

Förutom prosodiska förändringar används också segmentella fonologiska operationer regelbundet på kontinuanterna (oftast vokaler) i ÅKM.

Förlängning [Ja:], jα::, nä::, ne:j, jo::, m::, n::, [a:h],ä::, oe::

Förkortning Jα, nä, jo, m, n, a, oe

Konsonantbortfall: [a], α, o, asså, (vi får alltså en serie av typen: jα:: - jα - jα - α för vissa ÅKM)

Reduplikation [Jaa], jαα, nää, neej, joo, njαα, mm, nn, [aah], ää, oeo (alla kräver samtidigt prosodisk markering)

Repetition [Ja: a:], jα: α: nä: ä:, jo: o:, m: m:, n: n:, {a:h a:h}, e e, ä: ä, ö ö, oe: oe:, okej okej.

Reduplikation m glottisstöt [ja'a], jα'α., nä'ä, ne'ej, jo'o, njα'α, m'm, n'n, [a'ah], oe'oe.

Reduplikation med h: [Jαhα], nähä, nähej, johoh, mhm, nhn, [aha], [ahα], oehoe.

Bortfall av reduplicerat förled: ha, hα, hä, ho, hm, hn, hoe.

Vokaltillägg Jaα, jαe, näe, neje, njae

Inandning o{ja}, o{jα}. o[nä], o[nej], o[jo], o[m], o[ah]

Inandningsformerna kan också bildas av fonologiskt och morfologiskt förlängda former och skulle därför kunna betraktas som ett prosodiskt fenomen. Av speciellt intresse är kanske förkortade inandningsformer som; jα: - o[ha] - o[α:] - o[j] och jo: - o[ho] - o[o] - [η]

I allmänhet tycks dock de beskrivna fonologiska operationerna främst avse de primära enkla återkopplingsmorfemerna. Det är fortfarande mycket oklart hur de funktionella effekter som åstadkommes med hjälp av dessa fonologiska operationer skall beskrivas. De förkortade formerna jα nä, jo, m, n, ä, och oe tycks t ex vara förknippade med "beslutsamhet och hurtfriskhet" medan i många andra fall funktionerna tycks ha att göra med intensitet hos och vidmakthållande av återkopplingsfunktioner.

C. Morfologi

Reduplikation: _____ jaja, jαjα, jαjαjα, jojojo, nänänä

Repetition: ja ja, ja ja ja, jo jo

Avledning: ojsan, hejsan, tjosan, hoppsan, mensan.

Sammansättning: Jaså, aså, javisst, jovisst, nävisst, nejvisst

(Man kan här diskutera huruvida dessa uttryck skall betraktas som sammansättningar eller fraser).

De funktionella effekterna av de morfologiska operationerna är liksom för de fonologiska operationerna relativt utforskade. Förutom intensitet och vidmakthållande av återkopplingsfunktioner tycks det emellertid röra sig om markering av epistemisk (visst) och eller informativ status (jaså). I vissa fall kommer även andra attityder in i bilden.

4.4 Syntaktiska operationer

Återkopplingsuttryck kan syntaktiskt byggas ut på flera sätt. Några av de viktigaste är följande:

A. Tvåordsfraser: ja då, jo då, nä då, nej då, aj då, fy då, oj då, ja just, ja säkert, jo säkert, nej aldrig, just ja, säkert ja, aldrig nej, ja men, jo men, nä men, jojo mensan, näna mensan, jaja men, jojo men, jaja mensan, ja minsann, jo minsann, nä minsann. För ÅKF; frågeord + då, inte sant, eller hur.

Som vi ser illustrerar exemplen följande principiella fall: (i) ÅKM + (ja, just, säkert, men eller minsann) och (ii) (då, just, säkert, men eller minsann) + ÅKM, samt (iii) Redupl ÅKM + (men eller mensan). Inom vart och ett av fallen finns emellertid begränsningar så att vissa kombinationer tycks mer ovanliga eller avvikande t ex nej just eller oj just. Dessa begränsningar gäller dock oftast inte de primära återkopplingsmorfemen.

B. Återkopplingskongruens

Återkopplingsfraser med två ord kan syntaktiskt expanderas så att de både inleds och avslutas av ett primärt återkopplingsmorfem eller i vissa fall av ett ÅKM som harmonierar med det första. Följande frasschema återger några av de möjligheter som finns beträffande ÅKG. I schemat är alla element optionella och kan förekomma isolerade eller i kombination med en eller två av de övriga elementen.

ja	⎧ (Adverb Repetition Proform Reformulering Syntaktiskt transformerat uttryck ⎫	ja
jo		jo
mm		mm
nej		nej

Schemat gäller även för ÅKF i begränsad utsträckning (va bra va etc). Kombinationer som genereras av schemat är följande: ja säkert ja, ja bilen (rep) ja, ja han ja, ja igår (rep) ja, ja det var det ja. För ja, jo, mm och nej gäller att de primärt kongruerar med en identisk förekomst av samma morfem. Vissa andra kombinationer är emellertid också möjliga: ja säkert mm, jo säkert ja, jo säkert mm, mm säkert ja, mm säkert inte, och nej säkert inte. Andra kombinationer verkar klart avvikande eller mindre lyckade: ?ja säkert jo, ?ja säkert nej, ?ja säkert inte, ?jo säkert nej, ?mm säkert jo, ?mm säkert nej, ?nej säkert ja, ?nej säkert jo, och ?nej säkert mm. Förklaringen till vilka kombinationer som är naturliga tycks främst ha att göra med semantisk harmoni mellan initialt och finalt morfem. De två morfemen får inte ha olika polaritet, d v s båda måste vara negativa eller båda positiva. Detta tycks även innefatta den implicita negation som ofta uttrycks med jo. Funktionellt tycks återkopplingskongruens främst ha att göra med förstärkning och bekräftelse av det egna talet.

C. Deiktisk och anaforisk länkning

Vi har ovan sett hur återkoppling genom olika medel kan länkas till relevant del av föregående diskurs. Två av dessa medel är deiktisk och anaforisk länkning. Med hjälp av dessa mekanismer kan återkopplingen genom expansion med pronomen knytas till en viss del av föregående yttrande. Det är här värt att lägga märke till att svenskans sk platshållartvång, se Beckman (1968) och Hammarberg-Viberg (1977) leder till en viss "pronominal redundans". Jämför engelska och svenska nedan i exempel 2 och 3.

2.	A: Är du hungrig	A: Are you hungry
	B: Ja det är jag	B: * Yes it am I
3.	A: Snöar det	A: Is it snowing
	B: Ja det gör det	B: * Yes it does it

D. Andra syntaktiska transformationer

Utöver vad som redan nämnts finns ytterligare möjligheter att med hjälp av prosodi, ellips, pronominalisering och/eller syntaktiska transformationer genom återkoppling fokusera, kontrastera eller uttrycka en attityd till delar av föregående yttrande. Se exempel 4 nedan.

4. A: Köpte Pelle en Jaguar?
B: (ja) han ja
(ja) Pelle ja
(ja) köpte ja
(ja) EN ja
(ja) en Jaguar ja
(ja) han gjorde det ja
(ja) det gjorde han (Pelle)* (ja)
(ja) han (Pelle) köpte en (en Jaguar) (ja)
(ja) det är vad han (Pelle) gjorde (ja)
(ja) det var en Jaguar (han (Pelle) köpte) ja
(ja) en Jaguar var det ja
(ja) det var han (Pelle) som gjorde det
(köpte en Jaguar) ja

*) Av utrymmesskäl används parenteser här både för att markera att ett element är optionellt, t ex (ja) och att det kan alternera med annat element, t ex (Pelle).

Naturligheten hos de olika möjligheterna till återkopplingslänkning är beroende av flera faktorer, bl a av vad A fokuserat i sitt yttrande. Om A t ex säger köpte Pelle EN Jaguar (med betoning av en) är responsen ja EN ja naturligare än om A inte lagt tryck på en.

5. Något om förhållandet mellan IÅK och ÅK

Innan jag fortsätter med att ytterligare diskutera återkopplingens funktioner och kontextuella restriktioner kan det vara av intresse att notera något om förhållandet mellan IÅK och ÅK.

Vissa uttryck såsom ä, öh, m, n, ähä och öhö kan användas för såväl IÅK som för ÅK. Detta gäller även om fenomen som pausering, repetition och reformulering. Även beträffande de funktioner som kan knytas till dessa fenomen gäller att de åtminstone i viss utsträckning har gemensamma drag. Man behöver höra, förstå och aktivera sitt minne både beträffande det egna talet och andras tal. Man har attityder som t ex tveksamhet, osäkerhet och entusiasm både till det egna talet och till andras tal. Det är därför inte helt överraskande att finna att det finns språkliga mekanismer (t ex de ovan uppräknade) som kan utnyttjas för dessa funktioner både i förhållande till det egna talet (IÅK) och i förhållande till andras tal (ÅK).

Utöver de nu uppräknade funktionerna finns naturligtvis några som är distinkta för IÅK och ÅK. IÅK har t ex som en viktig funktion "output kontroll" av det egna talet och till ÅK knyts som vi sett funktioner som kontakt, turtagande, länkning till föregående diskurs med speciella funktioner som markering av föregående yttrandes informationsstatus eller korrigeringar av element i föregående yttrande. Till största delen tycks gälla att de funktioner som är distinkta för IÅK och ÅK också markeras med distinkta uttrycksdrag.

6. Funktion i kontext

I avsnitt 4 gavs några exempel på hur återkopplingsmekanismer är länkade till diskurskontexten. Det finns emellertid fler kontextuella beroenden gällande både återkopplingens uttrycksmekanismer och dess funktionella innehåll. Ett område där sådana beroenden är tydliga gäller hur vi med hjälp av återkoppling markerar acceptans eller icke-acceptans av föregående talares yttrande. Kortfattat kan man säga att återkopplingen här tycks vara beroende av föregående yttrandes modus och talaktsfunktion. Jämför tabell 1 nedan.

Tabell 1 Återkoppling och länkning i språklig interaktionskontext

ÅK Givande	Exempel			
	ENIGHET		OENIGHET	
Föreg. yttrande	Neutralt	M markerad attityd	Neutralt	M markerad attityd
Pos. påst. Det regnar	Ja, mm, o[]	Jaså, oj ojdå	Nä o[nä]	Nä-nä-nä
Neg. påst. Det regnar inte	Nä Nä det gör det inte	Nä verkli- gen inte ?Ja det är riktigt	Jo o [jo]	Jo visst
Pos. fråga Regnar det?	Ja, mm Ja det gör det	Ja visst Nja	Nä	Nä visst inte
Neg. fråga Regnar det inte?	Nä	Nä inte alls	Jo	Jo visst gör det det Jo visst ja
Pos. uppmaning Öppna dörren	OK	Ska ske	Neej	Nä aldrig
Neg. uppmaning Öppna inte dörren	Nä Det gör jag inte	Nä aldrig	Jo	Jo det gör jag
Pos. erbjudande Vill du ha kaffe	Ja Ja tack	Ja gärna	Nej tack	Nä absolut inte
Neg. erbjudande Vill du inte ha kaffe	Nä	Nä absolut inte	Jo Jo tack	Jo visst

En viss oklarhet råder när det gäller att avgöra vad som skall räknas som eniga resp oeniga svar på negativa frågor och erbjudanden. Det faktum att bådadera motsvaras av negativa propositioner pekar på att enighet skall uttryckas av svar med negativ polaritet och oenighet med jo (negation av negation). Samtidigt presupponerar både negativ fråga och negativt erbjudande förväntan om ett positivt svar (starkare för erbjudande än för fråga). Ett sätt att lösa det dilemma som därvid uppstår är att använda jo som samtidigt tillåter negation av den i frågan och erbjudandet uttryckta implicita negativa propositionen och bejakande av den presupponerade förväntan. Oenighet får då uttryckas med negation som kan negera presuppositionen och bejaka den implicita propositionen. I tabellen ovan har jag valt att utgå från motsvarande proposition i enlighet med de tidigare exemplen i tabellen. Man skulle emellertid mycket väl kunna motivera att istället utgå från den uttryckta förväntan om ett positivt svar och göra en omgruppering av vad som räknas som eniga och oeniga svar på negativ fråga resp erbjudande.

ÅK Framkallning

Värd- yttrande	va	inte sant	eller hur	la	visst	eller	upp- fattat	kom (radio)
Det regnar	x	x	x	x	x	x?	x	x
Det regnar inte	x	x?	x	x*	x*	x?	x	x
Regnar det						x		x
Regnar det inte						x		x
Öppna dörren	x**						x	x
Öppna inte dörren	x**						x	x

*) ÅKF placeras i näst sista position i värdyttrandet.

***) Effekten av ÅKF i fråga och uppmaning tycks bli att uppmaningen förmildras.

7. Mer om funktion

Låt mig nu fortsätta genom att skissartat beskriva något mer av den funktionella variation som återkopplingsuttrycken besitter.

Till viss del sammanfaller denna presentation av funktioner med den klassificering av interjektioner som traditionellt gjorts. Se t ex Thorell (1973) eller Ehlich (1986). På utrymmesbrist ges bara exempel på givande av återkoppling. Dessutom bör påpekas att varken beträffande de funktioner som tas med eller beträffande de uttryck som tas med under varje funktion görs något försök att åstadkomma en uttömmande uppräkningslista. De exempel, som finns med, finns med för att illustrera mångfalden. I detta syfte har även fraser tagits med som något faller utanför ramen för det relativt snäva perspektiv på återkoppling som anlagts i denna uppsats. För en diskussion och något annorlunda analys än den som ges här, se Hellberg (1985).

A. Kontakt

positivt; mm, o [h], o [ja], fortsatt negativt; tystnad

negativt: tystnad

B. Perception

positivt; jag hör dig, det hörs bra, mm

negativt; jag hörde inte, uppfattade inte, en gång till, tala högre, va sa, va sa du, hur sa, ursäkta, förlåt, va

C. Förståelse

positivt; jag förstår (fattar, hajar, begriper), aha, jaha på det viset, på det viset, så

negativt; jag förstår (fattar, hajar, begriper) inte, helt obegripligt, oförståeligt, jag hänger inte med, säg det på ett annat sätt, kan du vara lite klarare, va sa du, rena snurren, helt förvirrat, ding dong, helt borta, tänk lite till

De sista 5 uttrycken anger på ett indirekt sätt ickeförståelse genom att hävda att det som sägs är obegripligt.

D. Attityder

Enighet med positivt föregående yttrande

det är riktigt (rätt, klart), du har rätt, det stämmer, riktigt, stämmer, rätt, förvisso, uppenbart, otvivelaktigt, precis, exakt, just det, visst, ja då, jo då, ja, jaha, mm, jo, jo minsann

Enighet med negativt föregående yttrande

Nä, nähä, nä just det, nä precis, nävisst, nä du har rätt

Oenighet med positivt föregående yttrande

Nej, nä, nähä, sällan, inte alls, nänänä, fan heller, helt fel, nä så ä de inte, det har du fått om bakfoten, absolut icke, icke detta, du har fel

Oenighet med negativt föregående yttrande

Jodå, jo, jovisst, joh, det gör (går, får, kan, bör ...) det (det), du har fel

Accepterande av uppmaning

Ja, o (ja), o [høp], ska ske, genast, ska bli, ok, jaja men, aj aj kapten, på momangen

Vägran att acceptera uppmaning

Aldrig, går ej, nej, det går jag inte med på, inte under några omständigheter, i helvete heller, du är inte klok

E. Andra expressiva reaktioner

Skepticism; Visst visst, i å för sig, det kan man säga, varför inte, kanske det, kanske, eventuellt, säkert, troligen, va då, tror du det, ah, ah, öh, nu är du ute och cyklar, tja, det tror jag inte, nu dillar du va, du pratar, det säger du

Förvåning; Oj då, kära nån, kära hjärtanas, kära barn, jasanya, verkligen, det menar du inte, det säger du inte, du säger det, ser man på, se på fan, det var (som) fan, det var som attan (fan)

Ogillande; Usch, ojdå, uj uj, bu, pyton, avskyvärt, förfärligt

Sorg -

Deltagande; Usch, oj då, oj oj, stackare, det var tråkigt att höra, hemskt, va hemskt, det var inte bra, du har det inte lätt

Glädje; Toppen, va bra, fantastiskt

Rädsla; Usch, va (så) otäckt, skräm mig inte, jag vågar inte höra mera

8. Slutord

En av utgångspunkterna för denna uppsats har varit att den lingvistiska traditionen till stor del präglas av en normativ skriftspråksinriktning. Detta har lett till att en del regel- bundna fenomen i talspråk, särskilt de som är kopplade till

talspråksinteraktion, inte har beskrivits (eller förklarats) lika noggrant som de fenomen som också finns i skriftspråk.

Det som i denna uppsats benämns återkoppling är ett sådant fenomen, som karakteriseras av:

- (i) en begränsad uppsättning fonologiska (inklusive prosodiska), morfologiska, syntaktiska och kroppskommunikativa uttrycksmedel;
- (ii) en begränsad uppsättning grundläggande interaktiva kommunikationsfunktioner (kontakt-fortsättning-turtagande, perception, förståelse-minnesaktivering- informationsstruktur samt uttryckande av attityder och känslor);
- (iii) regelbundna kontextuella restriktioner för hur återkoppling med vissa funktioner kan uttryckas och länkas till föregående diskurs;
- (iv) att återkopplingssystemet i huvudsak är konventionellt och språkspecifikt; detta gäller både vilka uttryck, funktioner och kontextuella begränsningar som förekommer och relationerna mellan uttryck, funktion och kontext. Det tycks emellertid också finnas drag i ÅK-system som kan vara universella.

Det kan också vara av intresse att avslutningsvis ge två kvantitativa uppgifter om återkopplingssystemet. I frekvensuträkningar som vi gjort på svenskt talspråk i olika sammanhang ligger ÅK-ordens andel på ca 5-15% av det totala antalet ord-förekomster. Vidare gäller att andelen yttranden som innehåller ÅK-uttryck ligger på mellan 55 och 75% av det totala antalet yttranden. ÅK-uttrycken är alltså av intresse inte bara kvalitativt sett utan även kvantitativt sett.

Till sist vill jag påpeka att analys och beskrivning av ÅK-fenomen förutom att ha ett egenintresse, också, särskilt om olika språks ÅK-system jämförs, kan ge intressanta inblickar i hur olika kulturgemenskaper explicit och implicit organiserar sin interaktion och kommunikation under inflytande av olika faktorer såsom språkssystem, statusrelationer, kommunikationsbehov, verksamhetsbetingelser, syn på etik etc.

Noter

1) Jag vill rikta ett varmt tack till Elisabeth Ahlsén, Joakim Nivre, Sven Strömqvist och Per Linell för kritiska synpunkter och diskussion av uppsatsen.

Litteraturlista

- Aijmer, K. (1977), "Partiklarna ju och väl", Tionde sammankomsten för svenskans beskrivning, Uppsala 1977.
- Allwood, 3 (1976), Linguistic Communication as Action and Cooperation, Gothenburg Monographs in Linguistics 2, Inst för lingvistik, Göteborgs universitet.
- Allwood, 3 (1979), "Icke-verbala kommunikation" i Papers in Anthropological Linguistics (PAL) 1, Inst för lingvistik, Göteborgs universitet.
- Allwood, 3. (ms), Mm - attityd, återkoppling och prosodisk modifiering.
- Anward, 3. (1986), "Emotive expressions" i Dahl, O. (red) Papers from the Ninth Scandinavian Conference of Linguistics, p. 45, Stockholm, Inst för lingvistik.
- Bateson, G. (1972), Steps to an Ecology of Mind Ballantine Books, New York.
- Beckman, N. (1968), Svensk språklära Bonniers, Stockholm.
- Bloomfield, L. (1933), Language Molt, New York.
- Dittman, A. (1972), "Developmental Factors in Conversational Behavior" i Journal of Communication, vol 22.4, s 404-23.
- Ehlich, K. (1986), Interjektionen, Tübingen, Niemeyer.
- Fries, C. (1952), The Structure of English London, Longman.
- Hammarberg, B. & Viberg, A. (1977), "The Place-Holder Constraint, Language Typology, and the Teaching of Swedish to Immigrants", opubl manuskript, Inst för lingvistik, Stockholms universitet.
- Hellberg, S. (1985), Scandinavian Sentence Types, Inst för nordiska språk, Göteborgs universitet.
- Heritage, 3. (1984), "A change-of-state token and aspects of its sequential placement" i Atkinson, J.M. & Heritage, 3. (red) Structures of Social Action, Cambridge, Cambridge Univ. Press, Editions de la Maison Sciences de l'homme.
- Hovdhaugen, E. (1982), Foundations of Western Linguistics, Oslo, Universitetsförlaget.
- James, D. (1972), "Some Aspects of the Syntax and Semantics of Interjections" i Papers from the Eight Regional Meeting of the Chicago Linguistic Society, s 162-72, Chicago, Ill.
- Linell, P. (1982), "The Written Language Bias in Linguistics", SIC 2, Studies in Communication, Linköpings universitet, Linköping.
- Robins, R.H. (1967), A Short History of Linguistics, Harmondsworth, Longmans.
- Sacks, H., Schegloff, E.A. & Jefferson, G. (1974), "A Simplest Systematics for the Organisation of Turn-taking for Conversation" i Language 50/4, 1974, s 696-735.
- Severinson-Eklundh, K. (1986), Dialogue Processes in Computer mediated Communication A study of letters in the COMsystem, Tema Kommunikation, Linköpings universitet.
- Thorell, O. (1973), Svensk Grammatik, Stockholm.
- Wiener, N. (1948/1961), Cybernetics or Control and Communication in the Animal and in the Machine, MIT Press, Cambridge, Massachusetts.
- Yngve, V. (1970), "On getting a word in edgewise" i Papers from the Sixth Regional Meeting, Chicago Linguistic Society, s 567-577.